

Jedno objašnjenje za ovo Betelhajm nalazi u značenju bajki shvaćenih psihoanalitički. Bajke se, naime, važnim porukama obraćaju i svesnom, i nesvesnom, i presvesnom u detetu. »Baveći se opšteljudskim problemima, a naročito onima što zaokupljaju um deteta, te se priče obraćaju njegovom propupelom egu i podstiču njegov razvoj, istovremeno umanjujući presvesne i nesvesne pritiske. Odvijajući se, priče daju svesno priznanje i ovaploćenje pritiscima ida i pokazuju načine njihovog zadovoljavanja saobražene zahtevima ega i superega« — tumači Betelhajm.

Ipak, Betelhajma bajke ne zanimaju isključivo, pa ni prvenstveno sa psihoanalitičkog stanovišta. Pre bi se moglo reći da je psihoanaliza samo glavno sredstvo da se pokaže koliko su bajke primerene detetu, njegovim teškoćama, potrebama i neodmucama. Kao takve, one su od ogromne pomoći detetu u nalaženju životnog smisla (što je, po Betelhajmu, najteži zadatak vaspitanja) i u životnom usmeravanju uopšte. Detetu je, tvrdi Betelhajm, potrebno takvo moralno vaspitanje koje će mu tanano, diskretno, ali ne apstraktnim etičkim pojmovima već onim što mu izgleda neposredno ispravno, a samim tim i shvatljivo, predočiti prednosti moralnog ponašanja. Bajke formom i strukturom omogućuju detetu da nazre slike preko kojih će moći da uobliči svoje sanjarije i da uz njihovu pomoć da bolji smer svom životu. Dete može da shvati da postoje velike razlike među ljudima i da se čovek mora opredeliti ko želi da bude. »Ova osnovna odluka, na kojoj će se graditi celokupni potonji razvoj ličnosti, olakšana je polarizacijama bajki« — ističe Betelhajm. Bajke počinju tamo gde se dete trenutno nalazi i ukazuju mu put kojim ono dalje treba da ide. Taj put, ma koliko tegoban bio, redovno prevodi dete i preko najteže savladivih predela, odnosno razdoblja njegovog razvoja kao što su edipalni period, odvajanja od roditelja ili polno sazrevanje. Ovo bajka postiže time što je, po pravilu, okrenuta budućnosti i usmerava dete — na njemu razumljiv način — kako da napusti svoje infantilne želje, zavisnost od roditelja i ostvari nezavisan život koji će ga više zadovoljiti.

Bajke, u maštovitom obliku, pokazuju u čemu se sastoji proces zdravog ljudskog razvoja i svojom privlačnošću angažuju dete da i samo učestvuje u tom razvoju. Ovaj osnovni Betelhajmov stav, koji se razvija kroz celu knjigu, najsazetije je izražen primedbom da bajka, zabavljajući ga, »obaveštava dete o njemu samom i potpomaže razvoj njegove ličnosti«. Otkrivajući značenja bajki, psihoanaliza pokazuje kako u svakoj bajci postoji jedna razina značenja, koja upravo odgovara stupnju razvoja na kojem se određeno dete trenutno nalazi, i da su na toj razini pokrenuti problemi, dati modeli za identifikaciju i ponuđena rešenja. Dete iz bajke redovno izvlači bogato lično značenje, jer bajke mu olakšavaju promene identifikacije kako se ono, jedno za drugim, susreće s različitim problemima svog rasta. »Bajka počinje tamo gde se dete nalazi ... i gde bi, bez pomoći priče, ostalo zaglibljeno: osećajući se zanemareno, odbaćeno, poniženo. Koristeći misaone procese koji su njegovi vlastiti — ma koliko mogli biti suprotni racionalnosti odraslih — priča onda otvara basnoslovne vidike koji detetu dopuštaju da prevaziđe trenutno osećanje potpunog beznada« — piše Betelhajm. Naime, mnoge egzistencijalne strepnje svog deteta roditelji, naprosto, zaobilaze ili previdaju; bajka, naprotiv, najozbiljnije razmatra neizrečene detinje strahove i dileme i nudi detetu shvatljiva i prihvatljiva rešenja. Mnogi se pitaju da li su ta rešenja, budući »nerealna«, korisna i dobra za dete. Pri tome se zaboravljaju dve važne stvari: da ono što je istinito za odraslog ne mora biti istinito i za dete, i da nijedno duševno zdravo dete ne veruje u to da bajke realistički prikazuju svet. Ali dete vrlo dobro oseća da bajke, premda nerealne, nisu i neistinite, i da se ono o čemu one govore ne zbiva u stvarnosti, već da simbolički prikazuje unutrašnja zbivanja i lični razvoj.

Betelhajm ističe osobenost bajke u odnosu na ostale oblike književnosti za decu. Nijedna druga vrsta dečjih priča ne obogaćuje toliko unutrašnji život deteta kao bajke, tvrdi on. Možda je to zato što bajke, za razliku od »umivene« dečje književnosti koja izbegava da suoči dete s osnovnim ljudskim situacijama — smrću, rađanjem, starenjem, željom za večnim životom, zlom — otvoreno, sažeto i zaoštrano obrađuju glavne dileme postojanja.

Posebno su značajna Betelhajmova razmatranja o psihološkom značaju koji imaju bajke, za razliku od mitova. U bajkama postoji jedna ljudska mera, za razliku od nadljudske mere mita. Ni najčudnovatiji događaji ne čine junaka bajke nekim natčovečanskim bićem, smatra Betelhajm, i zadaci junaka bajke samo su maštovito razrađeni i preuveličani zadaci koje i samo dete mora da reši. Junak mita je idealna ličnost koja postupa po strogim zahtevima superega, dok »bajke prikazuju jednu integraciju ega koja dopušta prikladno zadovoljavanje želja ida«. Mitski junaci, dakle, sjajni su uzori detinjim superegu, ali su zahtevi koje oni ovaploćuju tako strogi da je dete, u svojoj početnoj integraciji ličnosti, potpuno obeshabreno. U mitu postoje samo nesavladiva teškoća i poraz; u bajci junak nailazi na podjednako velike teškoće i opasnosti, ali uspeva da ih savlada. Mitski junak na kraju doživljava preobražaj u večni život na nebu, dok junak bajke na kraju osvaja nagradu u vidu srećnog života na zemlji. »Da bi zadobio tu nagradu, junak prolazi kroz iskustva rasta paralelna onima koja su neophodna za razvoj deteta do zrelosti. To detetu daje odvažnost da ga ne obeshabre teškoće na koje nailazi u svojoj borbi da postane ono što jeste« — zaključuje Betelhajm.

Psihološka značenja svakako doprinose zadovoljstvu koje čovek doživljava kada se prepusti bajci, no literarni kvaliteti odnose prevagu nad njima; Betelhajm ne propušta da istakne značaj bajki kao umetničkog oblika: »Bajka ne bi mogla imati svoje psihološko dejstvo na dete da nije najpre i iznad svega — umetničko delo.« On bajci tako i pristupa. A ako se, dajući najtananije analize najdelikatnijih problema obrađenih u pojedinim bajkama, prevodeći, psihoanalitičkim jezikom, najpoetičnije simbole grubih životnih istina, Betelhajm i oglušio, kako sâm pomišlja, o Jejtsov stav: »Gazite lakim hodom, jer gazite po mojim snovima« — on to čitaocu bogato nadoknađuje veoma upućenim i zanimljivim kazivanjem, toplinom i čovečnošću koje zrače iz svakog njegovog reda; što sve čini da se knjiga prima, svesno, nako kako su se nekad, nesvesno, upijala značenja omiljenih bajki.

JOVICA AČIN: »PAUKOVA POLITIKA«,
»Prosveta«, Beograd, 1979.
Piše: Selimir Radulović

Nova knjiga jednog od najsuptilnijih i najrazodznalijih duhovnih pregalaca mlađe generacije, svakako je vrijedna pažnje, ali istovremeno i knjiga o kojoj je, iz više razloga, veoma teško govoriti. Prvo, zbog širine teorijsko-filosofskog dijapazona svaki razgovor o njoj nameće i zahtijeva savjesnost i iscrpnost, što bi iziskivalo daleko veći napor od učinjenog na ovih nekoliko stranica. Drugo, pratiti diskurzivni tok ove knjige moguće je samo uz jedan uslov: ako se ima dublji uvid u tokove ne samo savremene, nego i minule teorijsko-filosofske misli. Treće, kako autor ne opslužuje pukom, rigidnom eklekticismu, već zaista, iako počesto bojažljivo, suprotstavlja i iznosi svoje viđenje stvari, treba imati sluha za situiranje njegove misli, za rukopis njegove Ruke. Itd.

Ako bismo težili nekom globalnijem sudu, možemo reći da je Ačin uspio u pokušaju, te da njegova naobrazba i obaviještenost zavređuju posebnu pažnju i ocjenu. Ačin nije samo znalac tokova marksističke misli, niti izvore svoga izlaganja vidi samo na jednoj strani. On je isto tako vanredan znalac moderne zapadnoevropske misli (Pule, Derida, Fuko itd.), ali i Platona, Aristotela, Hegela, Ničea, Hajdegera itd. Tako je otvorena mogućnost za specifično promišljanje marksističke misli, najkoherentnijeg i najsavremenijeg teorijsko-filosofskog jezgra misli Zapada, dakle, mogućnost ne samo za puko plediranje i (samo)obmanu, već za isticanje pravih vrijednosti, za jedno, u krajnjoj liniji, kreativno i kontemplativno sučeljavanje.

1. U metafizici

Teofrast, Aristotelov naslednik na čelu peripatetičke škole, bio je, u pravom smislu, sledbenik svoga učitelja i misli vremena kojem je pripadao. Međutim, njegovi *Karakteristi* doveli su mnoge poznavaoce i štovaoce antike u neodumicu. Dok su jedni, u pomenutom djelu, novost vidjeli samo kao prividnu, navodeći portret u *Nikomahovoj etici* ili slikovite opise u *Retorici*, drugi su protiv bezuslovne mogućnosti paralele između Aristotela i Teofrasta. Prilog tome je konstatacija da je Aristotel, kao pravi sistematičar, tražio početak, sredinu i kraj, a Teofrast se zadovoljavao pojedinačnim i površnim stvarima. O čemu je, zapravo, riječ? Teofrast je, po pitanju muzike, »bježao« od globala problema zalažući se za pojedinačno (strasti), idući ka »većoj istančanosti tehničke analize, ka slici umjesto ideje, a dalje od zanosa metafizike« (K. E. Gilbert). I tu je kraj priče. Slučaj s Teofrastom, analogan je, u izvjesnoj mjeri, s »one strane«, priči koja slijedi, mada je bijeg od »zanosa metafizike« na stranicama *Paukove politike* potpuniji i radikalniji, ekspliciran u podnaslovu knjige — »ka kritici književne metafizike«. Nećemo, sigurni smo, pogriješiti, ako pokušamo razriješiti ono pitanje na kojem insistira i sam autor. Dakle — zašto politika i zašto p a u k o v a? Odbacujući vječno prisutni slogan zapadne teorijske misli o »krizi civilizacijske«, autor je siguran da je tu više riječ o krizi izvjesnog modusa produkcije i prakse koja prati tu produkciju. Još od *Politeie*, dakle od Platona, kome »i samo metafizičko mišljenje zahvaljuje za svoje temelje«, metafizika i metafizičko mišljenje jesu onaj činilac koji se predano zalaže za reprodukciju postojećeg statusa. Književnost, moderna, u lavirintu metafizike, u njenim koncentričnim krugovima traži izlaz, prolaz preko granice »književnog Umas«, i kao takva, u ravni empirije vrši dekonstrukciju, dovodeći u pitanje postojeću pjesničku praksu i jezik. Kao što Kolingvud, apostrofirajući empirizam, ne nailazi na oduševljen prijem, i pored uvjerenja da je *Pusta zemlja* T. S. Elitota direktna osuda trule civilizacije, tako i zapadnjačka metafizika žmuri pred modernom literaturom i u njoj vidi najljućeg neprijatelja. Politika metafizike ima monološke konsekvence i upućena je na anihilaciju metaforičkog, a tekstum je, po navici, podređen metafizici. To je, dakle, tip politike koji sprovodi metafizika uz pomoć estetike, nauke o književnosti i, konačno, same književne kritike. Logika metafizike, ističe Ačin, slična je logici paukove politike. Kao centrum jednog svijeta, kao subjekt koji pretenduje na ubiquitatu, pauk u svome svijetu jeste, poput boga, svemoguć. Prihvatimo li njegov svijet, bivamo uhvaćeni, dobijamo status plijena. Eto jednakosti paukove politike i politike metafizike! Odnosno, pauko-

ve politike i »politike metafizičkog mišljenja u njenoj 'književnoj' verziji«. Paukova politika, kao takva, živi i opstaje od Platona i Aristotela, preko Dekarta i Hegela, do današnjih dana. Klasifikovanje tehnika metafizike je nemoguće a da se ne padne u šablon nove tehnike, jer je, poručuje Aćin, »značenje' paukove politike dostupno samo unutar njenog područja. Istina' metafizike je metafizička«. Kako onda demaskirati njenu politiku, izaći van »mitologije uma«, kako, dakle, na planu književnosti, teksta i jezika, mimoići slijepu vjeru, pripadanje vrhunskom načelu itd. — predmet je ove knjige. Jamačno, evidentan je put autora ka dekonstrukciji iluzije »književne« metafizike, ka prevazilaženju metafizičkog luka, sa željom da porred metafizičke cenzure prođe kao navod »na retkom i nepoznatom jeziku«.

2. Marksova i Lenjinova praksa čitanja

Kako putem čitanja izaći iz metafizičke konačnosti — to je inicijalna nit kojom autor centrira i razrešava problematiku »književne« metafizike. Govor o autentičnom kritičkom pismu danas je, moguć u mjeri u kojoj ovaj vrši stalno preispitivanje svoga porijekla i svrhe. Čak je i strukturalizam, bazirajući se u potonjoj fazi (Pule) na filosofiji svijesti, pao ne nalazeći uspješnu formulu, kopulu između umjetničkog djela i teksta. Zato se, konstatuje Aćin, cjelokupna istorija književne kritike može sagledati kao istorija metafizičkog koncepta književnosti. Izlaz iz ćorsokaka metafizike mora se zato tražiti na drugoj strani. To drugo, po autoru, treba da bude s one strane klasičnih pretpostavki književne kritike, da bude jedno materijalističko čitanje s težištem na marksizmu, na Lenjinovoj i Marksovoj praksi čitanja, bez obzira na primjerenu i dokazanu praksu Brehta ili Gramšija. U okolnosti da ni Lenjin ni Marks nisu ostavili rad koji direktno otvara pomenutu problematiku, ne bismo, smatra autor, smjeli vidjeti smetnju. Moglo bi se reći da materijalističko čitanje nema neku striktnu, »opipljivu« definiciju, »ne znači ništa«, nemoguće ga je definisati, »jer je njegovo da dekomponuje svaku definiciju i svaki kraj«. To je mogućnost jednog tipa čitanja da izbjegne zamku metafizičkog koncepta književnosti, dakle, onog koncepta koji isključuje autentičnu problematiku teksta i čitanja, bez mogućnosti dubljeg prodiranja i sagledavanja. Ukratko, materijalističko čitanje odlučno preispituje metafizički etimon književne kritike i proizvodi krizu kritičkog govora, dovodeći ga neprestano u pitanje.

3. Rašljar

Autoru *Paukove politike* svakako se mora priznati dobar ukus što je za predmet svoga kazivanja uzeo esejistički rad Sretena Marića i svestranu djelatnost Petrovića Alasa. Iz više razloga. U prvom redu zato što je Marić jedan od rijetkih u čijoj esejistici dolazi do srećnog spoja eruditnog i kreativnog segmenta. Zato jer su njegovi tekstovi vidoviti, misle, interpretiraju, infiltriraju itd. Gotovo svaka od njegovih knjiga esaja je događaj za sebe i svaka ukazuje na prisutnost autentične Ruke. Aćinov način kazivanja o putu Marićeve Ruke ne pretvara se u голу parafrazu, već se u konačnoj slici formira nesumnjiv utisak o njenoj vještini i autentičnosti. U radu o Petroviću Alasu dato je nekoliko podataka i zapažanja koja su široj javnosti, djelimično upućenoj u njegov rad, otkrila čovjeka-enciklopedistu, jednu interesantnu i svestranu ličnost.

Da bi se pojasnili i u pozitivnom smislu demistifikovali moderni tokovi ljudske misli, neophodno je, ubijedeni smo, stvoriti jednu sliku istovremenosti, te XIX i XX stoljeće sagledavati kroz prizmu i perspektivu grčke i rimske antike, preko najautentičnijeg filosofskog ishodišta nove istorije filosofije, njemačke klasične filosofije, do današnjih dana. Na taj način, u kreativnom konfrontiranju marksizma s ostalim tokovima i opredjeljenjima, dakle, antidogmatski, moguće je, u pravom smislu, nuditi prava rješenja i paralele, koje bi, na taj način, s punim pravom pretendovale na marksističku izvornost. *Paukova politika* je knjiga koja, u dobroj mjeri, zadovoljava taj uslov, knjiga čiji autor pokazuje nesumnjivu radoznalost i fleksibilnost. Samo tako, čini se, moguće je sagledati, da se poslužimo Jungovim primjerom, suštinu onog podvodnog dijela sante leda, odnosno, samo se tako može ći na dubinsko, izvorno i stvaralačko razumijevanje i čitanje.

ČEDOMIR MIRKOVIĆ: »PISCI, KNJIGE, ČITAOCI«,
BIGZ, Beograd, 1978.
Piše: Vuk Milatović

Mirkovićeve knjige *Pisci, knjige, čitaoci* proizvod je analitičkog posmatranja, tumačenja i vrednovanja određenih književnih i kulturoloških fenomena današnjeg stvaralačkog trenutka u nas. O ovom delu unapred izričemo reči pohvale, pre svega zato što je danas malo upornih književnih kritičara, odnosno teoretičara tekućeg književnog i kulturnog života, malo doslednih tumača i analitičara važnih i manje važnih pojava ve-

zanih za život knjige. Pored toga, ova knjiga je svojom sadržinom i idejnim zahvatima veoma aktuelna i vredna pažnje. Građena je na neposrednom doživljaju i registrovanju mnoštva pojava koja je Mirković umeo problemski da poveže i uobličiti. Trodimenzionalno shvatanje književnosti, naznačeno i u naslovu knjige, govori o autorovoj težnji za integralnijom slikom književnog života u nas.

Mirković se, zapravo, ne bavi estetikom stvaranja, već estetikom delovanja, bavi se tumačenjem izvankontekstovnog materijala, izuzetno bitnog za sudbinu knjige. Mirković fenomen knjige i književnosti posmatra u kontekstu potrošačkog mentaliteta, knjiga se, dakle, posmatra u nizu pratećih situacija, svakako uticajnim na život knjige. On ne zauzima poziciju hladnog posmatrača i analitičara određenih pojava, već i poziciju saučesnika, polemika. Ne zadovoljava se jednostavnim konstatacijom činjenica, već i prosudivačkom interpretacijom određenih pojava. Njegov sociološki aspekt tumačenja književnog života potkrepljen je valjanim argumentima. To posezanje za činjenicama otkriva Mirkovićev ispitivački stav — o književnom životu se ne sme govoriti uopšteno, preterano generalisanje ne služi ničemu, te je neophodno kroz konkretne situacije i primere izgrađivati delotvorniju i konstruktivniju sliku o životu knjige. Takvog se analitičkog trenutka Mirković držao u priličnoj mjeri.

Mirkovićeve teme su vezane, pre svega, za prirodu naše književne i novinske kritike, za odnos knjige i televizije, javnost mišljenja u književnom životu, problem dečje i omladinske književnosti, za problem popularnosti u književnosti itd.

Autor ove knjige govori o raznim anomalijama u našem kulturnom i književnom životu. Ne možemo a da se ne složimo s njegovim zapažanjem o načinu predstavljanja pisaca u književnosti, odnosno u javnosti. Kvantitativno prisustvo pojedinih pisaca u javnom životu može biti presudan stimulan za njihovu opštu prihvaćenost ili neprihvaćenost, ali ne sme biti, mada takvih primera ima u praksi, i kriterijum za estetsko vrednovanje dela. Govoreći otvoreno o anomalijama kao pratećim produktima istinskog književnog života, autor ove knjige ukazuje na primere kvaziumetničkog životarenja: samoreklamerstva, bučnosti, korišćenje građanskih pozicija u umetničke svrhe itd. Osuđujući takve »delikte« u kulturnom i književnom životu, Mirković čini to sasvim trezveno, ne pojednostavljajući vlastite stavove.

Jasno je da Mirković ima celovit uvid u naš književni život. Konstruktivnost njegovog teksta je u ekspliciranju određenih rešenja koja nam nudi. Knjiga je, inače, lišena kritizerstva, prazne rečitosti i teorijskog verbalizma. Poznavanje situacija, problema i pojava, iskreno govorenje o njima, zauzimanje vlastitog stava, odsustvo želje za javnom provokacijom, argumentovanost, analitička dobronamernost — to su osnovne kvalitativne odrednice ove knjige, veoma uputne za sociologe kulture i književnosti. Iz tih razloga ovu knjigu prihvatamo s uverenjem da nam umnogome može pomoći u pouzdanom sagledavanju nekih aktuelnih književnih i kulturnih fenomena.

EDGAR MOREN: »DUH VREMENA« (I, II),
Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1979.
Piše: Branko Maširević

Postalo je svima jasno da živimo u teškom i komplikovanom svetu, gde misao nauke kao večite izvidnice ljudskog duha mora ispoljiti gotovo fantastičnu elastičnost da bi iole uspešno odgovorila svojim zadacima. Skoro deceniju i po trajao je Morenov »duh vremena«, naznačen kao vreme stvaranja nove, masovne kulture, industrijske zabave i sve većeg korišćenja slobodnog vremena kao sasvim suprotnog »zatočenom« radu. Holivud i životna razblaženost, garnirani u historiji happy-enda, vreme neverovatnog razvoja filma i njegove masovne publike, mitologija sreće i stvaranje nove vrste idola, samo su neke od karakteristika tih dugih šezdesetih godina, a to je tematika prve knjige *Duha vremena*. Ali visprenom Morenu nije promakla promena diskursa, taj izmenjeni »duh vremena«, složenost koja nije bila tako uočljiva u ranijoj, »olimpijskoj« fazi. Jedna reč postala je probnim kamenom i sveta i nauke: kriza. To, u jednom širem smislu krizno stanje, potka je druge knjige.

Da ne bude zabune: nije se Moren, kako to neki pokušavaju da tumače, odrekao svog učenja u prvoj knjizi *Duha vremena!* Jednostavno, bilo je nužno preispitati određene sfere u vremenom kad »s jedne strane, problematizacija masovne kulture dovodi do problematike kulturne revolucije, s druge strane, kriza kulture vodi do krize društva«. To je samo nastavak niti koja je lepo nagoveštena već u predgovoru prve knjige, daleke 1962. godine: da je očigledno da živimo u razdoblju kad se kultura postavlja kao problem.

Po Morenu, dualizam kultura-masovna kultura dobija oblik tropolan, trobojan: a) pol nove masovne kulture prožete problematizacijom i ponovnim formulisanjem; b) pol »kulturne« kulture, snažno zadojene osporavanjem i subverzivnošću, u kojoj inteligencija sve više teži kritičnosti; c) pol »anti-kulture« sa svojim disidentskim i parazitskim žarištima u težnji za kulturnom revolucijom«. Da je masovna kultura dovela u pitanje